

DOGMATIC SCIENCE AND SYNERGISED SCIENCE

Alexandru Gafton
Prof., PhD., „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași

Abstract: Research, as a process, cannot set aside the fact that its purpose is not to prove something, but only to obtain and bring about the authentic knowledge of reality – as it is in the most objective plan accessible to the human being.

Keywords: research, knowledge, reality.

„The problem with intellectual revolutions
is that they often harden into suffocating dogma –
and at their apogee tend to be guarded by the holders
almost as a sacred mantra.

(E.J. Steele, R.A. Lindley, R.V. Blanden)

Adesea este posibil ca explicații diferite prin care se încearcă lămurirea unor chestiuni de natură științifică doar să pară contradictorii întrucât nu par identice. Adesea, ele nu se exclud în fapt, fiind prezentări care luminează diferențiat aspecte și momente diferite, ori modalități variate de concepere și prezentare a uneia realități, în esență, la fel înțelese. Adesea, realitățile nu pot fi realmente și pe deplin înțelese decât dacă sînt privite și concepute cu precădere sau preferențial dintr-un anumit unghi, apoi dintr-altul, abia după aceea fiind posibilă și benefică pentru cunoaștere perspectivarea largă – fără a uita cunoștințele furnizate de perspectivele parțiale și fără a uita că acelea sînt doar parțiale. În felul acesta, cercetarea ca proces nu pierde din vedere că rostul ei nu este de a demonstra ceva, ci doar de a obține și aduce cunoașterea autentică a realității, așa cum este ea în cel mai obiectiv plan accesibil ființei umane.

Pe de altă parte, istoria științei arată că oricît de acurat se desfășoară o cercetare, oamenii de știință preferă explicațiile simple, reductibile la o cauză unică, la o esență autosuficientă, evitînd explicațiile complexe și nuanțate, întemeiate pe o rețea de factori care nu poate fi pe deplin stăpînită prin reducerea la o cauză unică ori măcar dominantă, la o definiție segregantă și etichetantă.

În fapt, mult invocatul „principiu” al lui Occam nu are rostul de a favoriza o explicație simplă și exclusivistă, ci pe acela de a feri de ipotezele sprijinite pe un morman de alte ipoteze. Aceasta întrucît concluzia pe care o extrage Occam din cazurile particulare pe care le observă decurge din înțelegerea faptului că un lucru sau un proces al realității poate avea în mod rezonabil o puzderie de explicații, iar cercetătorul poate fi tentat mai degrabă de explicarea hermeneutico-retorică decât de cea supusă rigorilor actului științific. Fără a fi infailibil și fără a constitui o probă prin sine, o astfel de reflecție devenită sfat și apoi „principiu” nu elimină posibilitatea explicațiilor multiple, ci doar încearcă a le îndepărta pe cele posibil eronate sau false. În același chip, Fr. Bacon îndemna cercetătorul să pună gîndului mai degrabă încălzări de plumb decât aripi ușoare.

Nominaliști și realiști. Un caz celebru este cel al disputei universaliiilor. După ce, în secolul III, Porphyrius scrisese o introducere (*Eisagoge*) la *Categoriile* lui Aristotel, două secole mai tîrziu Boethius o traduce, iar gînditorii secolului IX vor găsi aici un paragraf ce va declanșa o controversă care, doar teoretic, va dura pînă la Kant. În esență, inspirați de

filozofia lui Platon, unii („realiștii”) susțin că noțiunile generale și abstracte au caracter real, fiind anterioare realităților individuale și concrete, independente de acestea, în vreme ce, inspirați de filozofia lui Aristotel, alții („nominaliștii”) susțin că doar lucrurile individuale și concrete sînt realități de sine stătătoare și cu existență reală. Deși Kant va oferi o soluție ce doar pare de compromis – în fapt, ea evidențiază conjuncția vitală dintre două aspecte congenere și care doar prezintă aparența separabilității –, cele două poziționări îi vor supraviețui lui Kant sub diferite forme (senzualism, empirism, raționalism, scepticism, fizicalism, pozitivism, existențialism, fenomenologie, deconstructivism, psihologism și încă multe altele, în funcție de perspectiva în care se plasează gânditorii și de aspectele asupra cărora se centrează ei). Practic, în felul acesta vor fi alimentate disputele dintre cei plasați pe poziții contradictorii, diametral opuse.

Transformiști și selecționiști. Un caz, la fel de relevant, dar cunoscut mai ales în lumea biologilor, este cel al teoriei evoluționiste. În prima jumătate a secolului XIX, Lamarck întemeiează evoluționismul modern și explicase mulțumitor procesele care duc la apariția noilor specii, despre care susținea că nu sînt nici uniforme, nici imuabile și nici măcar foarte stabile. El susținuse că mediul are o influență determinantă asupra dezvoltării și funcționării organismelor, răspunsul la stimulii de mediu determinînd gradul de întrebuințare a organelor și adecvarea utilizării lor, cu consecința complexificării organismelor și cu posibilitatea ca unele dintre deprinderile astfel dobîndite de organism să poată fi transmise către urmași. Savantul francez înțelesese că toate acestea se petrec în virtutea unei propensiuni naturale a organismelor, către eficiență funcțională și adaptabilitate ridicată în și la mediu, ceea ce ar alimenta fundamentală tendință către supraviețuire și reproducere.

În jumătatea a doua a aceluiași secol, Darwin a construit o explicație întemeiată în mare măsură pe gîndirea lamarckiană, dar reliefind un factor și un mecanism important al procesului evolutiv (observat, dar ignorat de către Lamarck), și anume selecția organismelor și a populațiilor. Deși își propune explicit prin titlul celebrei sale scrieri fundamentale, Darwin nu reușește să explice cum apar noile specii și cum se transmit intergenerațional trăsăturile, însă reușește să arate și să explice parțial ce anume se poate petrece cu organismele și cu speciile după apariția lor și mai ales cum, după apariția lor, unele pot dăinui, iar altele dimpotrivă.

Naturalistul englez își întemeiează explicația pe elementele centrale ale explicației lamarckiene (influența mediului, rolul întrebuințării / neîntrebuințării organelor și transmiterea trăsăturilor dobîndite), pe care le folosește din plin și de nenumărate ori ca sprijin fundamental pentru explicația sa, altminteri lipsită de teme. Tot el susținuse și arătase cu categorică limpezime că selecția naturală nu este unicul factor al evoluției și că factorii lamarckieni există și funcționează, avînd roluri importante. Presiuni sociale (posibila voință de a-și construi propria explicație – spre a o diferenția de cea lamarckiană, cu care pînă și apropiații o asimilau –, alături de teama – declanșată sau amplificată de devierile multor contemporani ai săi – de soarta științifică a lui Lamarck), au făcut ca Darwin să aibă o reacție retractilă, să abandoneze adevărurile date de explicația lamarckiană și să reliefeze tot mai mult, pînă către unicizare, aspectul pe care îl descoperise (selecția naturală), iar în cele din urmă chiar să respingă formal explicația care îi furnizase cel mai consistent sprijin pentru sistemul pe care îl concepuse.

Fractura decisivă, însă, nu o va face Darwin, ci urmează manifestărilor antilamarckiene ale neodarwiniștilor, și se concretizează prin absolutizarea selecției naturale și eliminarea oricărei urme de lamarckism. În felul acesta, neodarwiniștii se vor abate fundamental de la darwinism, practic abandonîndu-l și întemeind o dogmă, pe care postneodarwiniștii secolului XX o vor cimenta sub forma așa-numitei „sinteze evoluționiste moderne”, după al cărei eșec, neînțelegînd că se află pe un drum complet greșit, o vor ajusta întrucîtva, numind-o „sinteză evoluționistă extinsă”.

Remarcabil și sugestiv este că Lamarck se apropiase de ideile care-l vor face celebru pe Darwin (suprapopulația cu consecința ei, lupta pentru existență, și selecția naturală), însă nu considerase că acești factori ar fi esențiali deoarece, preocupat de apariția organismelor și a speciilor și de perpetuarea lor evolutivă, a înțeles că, deși sesizabili și ademenitori, respectivii factori acționează la nivel aparent, în vreme ce el căuta factorii de profunzime, care impulsionează și determină adaptarea, precum și mecanismele profunde și ascunse, care animă întreaga materie vie.

Mai remarcabil și mai sugestiv încă este că neodarwinistii și urmașii lor, vor prelua selectiv din corpul teoriei lui Darwin exclusiv acele elemente ce serveau preconcepției lor asupra căilor și instrumentelor prin care se petrece evoluția viului. În fapt, elementele de darwinism pe care le preiau aceștia vor suferi grave interpretări distorsionante, unele devenite adăugiri induse de mentalitatea cuiva care nu înțelege să rămână pe terenul vital al faptelor reale și concrete, ci să se avînte în producerea de idei abstracte, deduse dintr-o preconcepție ideologică. În felul acesta, întrucît și-a păstrat relația cu substanța ale cărei seve îl hrănesc, (neo)lamarckismul actual își continuă existența ameliorîndu-se, în vreme ce izolat de realitate și devenit o mașină antilamarckiană, darwinismul a rămas doar un nume.

Concurența necolaborativă. Tot astfel, multe dintre teoriile emise de-a lungul istoriei cunoașterii științifice sînt ridicate sau chiar proiectate în relații de opozabilitate și de adversitate față de altele, deși toate dețin elemente de complementaritate cu acelea, fiind firesc relaționate de ele. Astfel se petrec lucrurile atunci cînd, la capătul construcțiilor sale teoretico-ideologice, Weismann – lamarckian apostat – ajunge în cele din urmă la o teorie ortogenetică, în astronomie, cînd teoriile care resping Big Bang-ul pun în loc o serie de inflații sau susțin o serie nesfîrșită de Big Bang-uri, sau chiar în filozofia științei unde, în esență, între T. Kuhn și K. Popper nu există o prăpastie de netrecut.

Teorii și date. În zilele noastre, aprofundarea cercetărilor, la nivel molecular în biologie, și subnuclear în fizică, are printre consecințe surparea multora dintre certitudinile dogmatizate, care au dominat științele cu prețul abaterii cercetărilor și cercetătorilor pe căi de rătăcire, act făcut prin negarea exclusivistă a oricărei teorii paralele – nu neapărat concurentă, adesea complementară –, într-o adevărată competiție eliminatorie, poate că niciodată purtată cu armele curate ale selecției naturale.

Ca o consecință firească și indicînd normalitatea, celebra „dogmă centrală a geneticii” (Fr. Crick) se află în situația de a suferi rafinări și de a se supune nuanțarilor, eliberîndu-se de învelișul categoric și exclusivist, sinteza evoluționistă construită de postneodarwinism arătîndu-și gravele curențe în fața cercetărilor și descoperirilor care îi demonstrează netemeinicia. Este un caz exemplar de situație în care se construiește un șir de ipoteze nesupuse dovezilor realității, spre a le face pe acestea din urmă să corespundă celor dintîi, printr-un proces care în loc să extragă teoria din datele realității, induce teoria în datele realității, adică în care teoria își caută selectiv datele, iar nu datele generează în chip firesc teoria – după cum arăta Slobin.

După ce timp de peste jumătate de secol neodarwinismul a dominat discreționar și exclusivist toate cercetările și teoretizările din domeniul biologiei adesea oferind specialiștilor din alte domenii un material logic întocmit, inteligibil orînduit și ușor de mînuit, cercetarea reală și nesupusă prejudecăților reușește să iasă încă o dată din spirala neguroasă a dogmelor prin care ideologia constant încearcă să oblitereze lumina științei.

Dincolo de toate acestea sînt semnificative două fapte: a) cu toate că, de regulă, astfel de dispute pleacă de la spuse sau scrise care nu au în vedere elementele centrale ori dihotomice ale viitoarei dispute, termenii opoziției se polarizează rapid și se plasează pe poziții ireconciliabile și fratricide; b) deși mințile limpezi și adesea mult învățate încearcă abordări conciliante, prin care se manifestă și înțeleg organicitatea și sinergismul natural, vîdînd astfel că ceea ce acolo doar pare a fi un conflict real. Întrucît combatanții par mai

degrabă a se raporta la propriile preconcepții decît a căuta vreun adevăr aflat în afara minții lor, o astfel de atitudine programatică nu reușește să stingă disputa – care poate reizbucni cu noi forțe de combustie și argumentare, generînd noi focare conflictuale, mereu mai recrudescențe.

Fundamente, principii, origini. În fapt, fenomenele care au importanță crucială pentru întregul sistem și care se arată la nivelele complexe și superioare își au originea și principiile la nivelul fundamental. Prin urmare acesta nu poate fi neglijat, simpla necunoaștere a lui și a efectelor acțiunii sale fiind de natură să interzică accesul la înțelegerea într-adevăr a realității. Precum multe alte domenii speciale, lingvistica nu este o știință în toată puterea cuvîntului. Din acest motiv ea nu-și poate afla temeiurile în sine, iar necunoscîndu-și temeiurile, orice afirmație a ei (care cu adevărat ar putea interesa pe cineva) riscă să fie invalidă.

Necesitatea înțelegerii ca atare a chestiunii vine, totodată, din relația ei cu o alta, de importanță crucială nu numai pentru lingvistică, dar și pentru multe alte științe, și anume aceea a originii și evoluției limbii. La urma urmelor, dacă nu poate explica modalitatea în care a apărut un fenomen, pe cea de dezvoltare și apoi de constituire a capacității sale de a evolua, orice ipoteză, teorie și explicație este lipsită de această primă condiție a validității ei, iar pentru aceasta perspectiva evoluționistă este indispensabilă, căci dezvoltarea și evoluția merg împreună, aportul oricăror discipline, subdiscipline și nuanțări fiind potențat și deplin abia în prezența acestei călăuze.

Nesfîrșita devenire fundamentală. Atomul de hidrogen este o realitate fizică, cu el ocupîndu-se fizica; molecula de apă este o realitate chimică, cu ea ocupîndu-se chimia; iar de bacteriile care viețuiesc în acea moleculă se ocupă biologia. De la acest nivel în sus, produsele realității apar în consecința combinațiilor mai mult sau mai puțin complexe, petrecute la cele trei nivele fundamentale. Sociologia, de pildă, se ocupă cu constituirea, comportamentul și dinamica grupurilor sociale, dar înainte de a fi sociali, indivizii sînt biologici, acesta fiind datul lor fundamental și trăsătura din care decurg toate celelalte nuanțe. Faptul nu poate fi ignorat de către sociolog, fără consecințe asupra corectitudinii și deplinătății cunoașterii pe care o obține și oferă. Limbajul vocal-articulat, cu care se ocupă lingvistica, este înainte de orice o realitate fizică și un epifenomen de natură biosocială, multe dintre elementele ce-ar putea temeini orice ipoteză și teorie lingvistică aflîndu-se în fizică, biologie (anatomie, fiziologie, genetică a indivizilor și a populațiilor), sociologie, etologie și în interdisciplinara teorie a sistemelor.

În ceea ce privește lingvistica și pe lingviști, chiar dacă vorbirea se folosește de foneme această observație nu ajută cu nimic lipsește înțelegerea faptului că materia constitutivă a fonemelor este sunetul; dar nici această cunoștință nu este suficientă, căci sunetele se produc prin articulare. Articulațiile contează, așadar, însă ele sînt produsul organelor articulatorii. De aceea, pentru ca lingvistica să-și poată aduce contribuția perspectivată la cunoaștere este imperioasă înțelegerea realității biologice (organele articulatorii și articulația) și abia apoi a comportamentului biosocial al receptării, producerii și învățării sunetelor articulate, spre a produce fonemele și a comunica în cadru social. Totodată, indiferent de cît de anevoios ar fi, în tot ceea ce face temeinic și aprofundat, lingvistica are nevoie să înțeleagă originea limbajului. Ea nu poate ajunge acolo fără apelul la alte științe și domenii ale cunoașterii, cu care trebuie să colaboreze și de care trebuie să asculte.

Cunoașterea între ficțiune și realitate. Pe de o parte, complexitatea realității solicită înțelegerea ei ca urmare a accesului la toate componentele ei, fapt care nu se poate produce decît prin apelul la științele ce se ocupă cu acele componente, așa cum au fost ele segregate de mintea umană. Pe de altă parte, așa cum perspectiva centrată asupra părților și deopotrivă cea care le ignoră împiedică atît înțelegerea reală a părților, cît și pe cea a întregului – ducînd

la constructe mentale impresioniste sau speculative –, tot astfel blocarea într-un domeniu și deopotrivă plasarea în cel mai larg aduc cu sine aceleași efecte. De aceea, privirea trebuie să urce gradual, spre a procura înțelegerea primei etape, apoi atât pe cea a etapei următoare, dar și a felului în care prima de integrează și funcționează în cadrul acesteia, și tot astfel, ajungându-se la înțelegerea fiecărui antecedent, a principiilor sale și a refectelor structural-funcționale ale încorporărilor succesive. Cunoașterea, adică, are a urma chipul în care există și funcționează realitatea.

În cele din urmă, oricât de frustrant poate fi, nici un domeniu derivat nu-și poate nega antecedentii și nu-și poate segrega obiectul, reducându-l la ceea ce crede că poate explica de una singură și lăsând deoparte – fără consecințe anulante – date vitale, pe care i le procură o știință-sursă (adică fizică, chimie și biologie) sau chiar un alt domeniu, dar aflat în amonte și hrănit de triada științelor. Un domeniu care pleacă de la definiții (pentru ființa umană și pentru toate presupusele ei atribute unicizante, de pildă) construite doar pe baza gândirii restricționate la cadrele acelui domeniu, ignorând conexiunile cu alte domenii și izolându-se socotind că principiile, perspectiva, raționamentele, metodele, instrumentele, obiectul i-ar putea fi exclusiv propriu, se plasează singur în afara științei și, cel mult, în interiorul unei autoiluzive hermeneutici autiste.

Aceasta întrucât, urmărind înțelegerea nuanțată a realității și dezvăluirea aspectelor pe care aceasta le dobândește ca urmare a complexificării ei, domeniile derivate ale cunoașterii nu pot eluda sau neglija temeiurile din care decurge acea realitate. Impunându-și propriile concepte și perspective (ca și cum cunoașterea noilor aspecte nu ar avea nicicum nevoie de înțelegerea elementelor și parcursurilor preexistente și premergătoare), ele și-ar ignora statutul real, de nuanțări ale unei realități complexe – care oricum nu se află pe teritoriul pe care singure și l-au delimitat, mai mult sau mai puțin arbitrar.

Dubiile omului și răspunsurile realității. Este posibil ca acestea să sufere provocarea mefienței, relativ la îndreptățirea cuiva de a pătrunde cumva în domenii pentru care îi lipsește atestatul conferit de vreun corp profesoral. Aceasta întrucât autoritatea și îndreptățirea sînt fiicele competenței, care este moștenitoarea pregătirii. Astfel stînd lucrurile, aprofundarea lor arată că învățămîntul instituționalizat este mai degrabă o etapă introductivă, a cărei importanță nu este dată de cantitatea și de calitatea cunoștințelor pe care le oferă – și cu atât mai puțin a celor pe care chiar reușește să le transmită și fixeze –, ci de însuși procesul de pregătire intensă, prin care un individ este supus unui program relativ riguros, presărat cu felurite provocări intelectuale, de la cele adresate memoriei, trecînd prin cele adresate asociativității și ajungînd la cele adresate creativității. De altfel, amplificarea și aprofundarea, pregătirea de înaltă calitate, se petrec în colectivele de cercetare, în contactele dintre cei cu pregătire avansată, iar nu în amfiteatre largi.

Privind la situația pe care o arată deschis istoria științei din ultimele două sau chiar cinci sute de ani, se observă că, destul de adesea, persoane avînd pregătire instituționalizată (nu neapărat desăvîrșită) în domenii precum fizica, matematica, biologia, filozofia, teologia, medicina, arhitectura, informatica, ingineria etc., au pătruns în alte domenii, și-au lărgit succesiv orizontul învățînd singure sau în cadre neconformiste ceea ce nu învățaseră de la dascăli și mai mult decît atât. Cunoștințele lor s-au multiplicat și aprofundat, iar din țesătura lor avînd sinergia rețelelor neuronale, au obținut și oferit științei rezultate sau doar sugestii importante, de diferite ranguri.

Chiar cînd aceste persoane au lucrat în echipe, ele nu erau neapărat constituite strict pe baza competențelor conferite de învățămîntul instituționalizat, ci a celui sistematic. Adesea, aceasta a fost calea pe care progresul a preferat să se nască și să (se) dezvolte. Dacă rezultatele astfel procurate științei au fost greșite datorită lipsei de pregătire a indivizilor, în domeniile pe care pășiseră, atunci realizările lor pot fi considerate nule, iar îndreptățirea lor

de a se avînta poate fi negată. Dacă, însă, realizările lor au fost considerabile sau cel puțin valide, îndoielile principiale sînt neavenite întrucît nu sînt justificate de realitate.

Astfel stînd lucrurile, în cele din urmă rămîne o alegere între adoptarea fragmentarismului orb la ansamblul realității – dar tentat de speculații nefundamentate, prin care se fac pași nedeclarați și lipsiți de sarcina responsabilității – și asumarea actului de a îngloba părțile în părți la mari, folosind cunoașterea dată de semenii competenți care se ocupă de alte părți similare sau de nivele mai mari și aflate în amonte. O alegere între îndoiala primară și cea științifică, o alegere între mefiența instinctuală și circumspecția rațională.

Considerînd că examinarea succesiv repetată, care conjugă perspectiva amplă cu cea focalizată și observația sincronică cu urmărirea diacronică, este un fapt fundamental pentru existența unui domeniu al cunoașterii precum lingvistica, socotim că o cale pe care se caută cunoașterea trebuie străbătută mai întîi în vederea înțelegerii existenței, structurării, funcționării, evoluției și a oricărui fel de devenire lingvistică. În felul acesta se poate afla geneza limbajului și a proceselor care l-au adus în existență, a mediului în care există și a factorilor care acționează cumva asupra sa. Apoi, este de cercetat felul în care efectele existenței și acțiunii sale influențează mediul ei și pe sine.

Un astfel de proces evidențiază cu tărie complexitatea în sine a unui epifenomen cum este limbajul, precum și caracterul său de parte (sau de element) a unui întreg (sau sistem) de o copleșitoare complexitate. Astfel fiind realitatea, cunoașterea umană a acesteia – deși poate merge doar pe cîte o cale o dată – poate ajunge la deplinătatea, amplitudinea și profunzimea îngăduite doar ca urmare a străbaterii tuturor căilor pe care le poate deschide și parcurge ființa umană. Toate acestea întrucît, dacă se ocupă cu știința, dincolo de inerentele slăbiciuni distorsionante ale minții umane, aceasta din urmă are a înțelege și a reda realitatea întocmai cum este realitatea, iar nu a o plăsmui în chipul minții umane.